धरहरा

✍ रवि शाक्य

थँया लुँहिति लिक्कसं धस्वानाच्वंगु धरहरायात नयाःया दकलय् तःजाःगु वास्तुकलाया नमूनाय् कयातःगु दु। गोरखाया शाह पृथ्वीनारायण शाहं षड्यन्त्रपूर्वक स्वनिगःयात थःगु नियन्त्रणय् काय्धुंकाः ल्हायां-ल्हायांला थनया हे कलाकृतिया विकासय् निरन्तरता ब्यूगु खः। तर लिपा विदेशीतय्‌गु आगमन जुयः जुयावःबलय् विदेशी वास्तुकलाशैली नं दुहांवल। भीमसेन थापाया इलय् मुक्कं विदेशी शैली छ्यलाः धरहरा दय्‌कगु खः जुल। धरहरायात काचाक्क स्वय्‌बलय् भारतया आगरास्थित ताजमहलया प्यकूनय् थनातःगु मीनारया वास्तुशैलीनाप ज्वःलाःगु खनेदु। ल्हाया-ल्हाया राज्ययाखं जनताया नामय् छुं महत्वपूर्ण सूचं जानी याय्माःसा अन थहांवनाः बिगुल पुयाः च्वंकीगु खः। अथेहे आपत्कालय् सैनिक मुंकमाःसा धरहराय् थहांवनाः बिगुल पुइगु खः। क्वय्‌गँजालय् छ्वाःखनं बार्दली यिकयाः दकलय् च्वय् ताहाकःगु गजु तयातःगु दु। सुरक्षाया निंतिं धरहराया छ्वाःखनं पःखाः दनातःगु दु। पःखालय् नं मुगल शैली व्याकथानाच्वंगु दु।

तर नयाःया इतिहासय् लुँहितिइ च्वंगु थुगु धरहरावाहेक मेगु छगू धरहराया नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु। राज्यया हनक अग्रय् थःगु प्रभाव विस्तार यानाच्वंम्ह भीमसेन थापां थःगु निवास बागदरबारय् उगु धरहरा दय्‌कूगु खः। उगु बागदरबार दय्‌केत नवाःतय्‌गु २८ खा छेँ थुनाछ्वःगु खः (रग्मी, २०७०:६१)। उगु हे बागदरबारय् विसं १८८१ स भीमसेन थापां नयाःया न्हापांगु धरहरा दय्‌कूगु खः। धरहराया निर्माण सम्बन्धी थौंकन्हय् राष्ट्रिय संग्रहालयस सुरक्षित यानातःगु अभिलेख थुकथं दु –

१) स्वस्ति श्री शाके १७४६ सम्वत् १८८१ साल श्रावणकृष्ण सप्तम्यां

२) गिथौ नवगि नअप्र शुक्रमयाग नविवासन, श्रीअननल रीम

३) सन थायाल वनायाका धनरुना शुरुम्....

(गवानी व मयिं, २०२०:१७)

थुगु धनरुनावान रीमसन थायाया रक्त सूद्दनानद्दं 'यमनाअका रुगियान दंउस्वनूय अुग्ला टारावाट यनि धषिया गनि वनायाका खंव गस्न यनि अुसल् मनारुन वस्या अअरु रयाः धका४ गानीरु यानाग४गु दु (वज्राचार्य, २०१९: २७६-७७)।

द्वायांगु धनरुना दय्कूगु दस्छिलिया विसं १८८२ सालय् अअ नाअद्धविक्रम शारुया नायवी अया४ शासन द्वाकाव्वंद्ध ललिगप्रियूनसूद्दनीं मगु धनरुना दय्कल। (थौंकद्वय् लूँरुगि लिक्वसं व्वंगु धनरुना थ्व रु ख४। धनरुनाया लूखाया व्वय् गानाग४गु सूवर्णयप्रया अुरिलख थूकथं दु –

१) स्वस्ति श्री सम्वग १८८२ साल मिगि चैत्र सूदि १२ नाअ

२) ४ वैशाख मरुनाका दिन ९ आया श्रीमन्म

३) रुानाआधिनाअयरटनाह्नी श्रीश्रीश्रीमल्ललि

४) गप्रियूनसूद्दनीदवील या धनरुना वनाउनू रौ

७) गयान गनी गअन वरुाउन रयाका रुा।। शुरुम्

(याोगी ननरुनिनाथ, २०१२ ८८)

थूयिं निग४ धनरुनामध्ये रीमसन थायां दय्कूगु धनरुनायाग 'उयल्ला धनरुना' व ललिगप्रियूनसूद्दनीं दय्कूगु धनरुनायाग 'गल्ला धनरुना' धाय्गु ख४। विसं १८८७ आश्विन कृष्ण ७ खन्नु स्वनिग४या दग४ व अआया दायूवानया छ्गू टियारय् निगुलिं धनरुनाया आ४ विया४ थूकथं व्वयाग४गु दु – 'अननल रीमसन थायाल वनायाका उयल्ला धनरुना उचा रुाग १२४, गेल वनायाका गल्ला धनरुना उचा रुाग ९०' (वज्राचार्य, २०३३: २७३)। थुगु विवनणयाखं लूँरुगिन्ह्व व्वंगु आ४या धनरुनास्वयां वागदनवानय् व्वंगु धनरुना ग४आ४ धका४ स्पष्ट अगु दु।

विसं १८९० राद्र २२ गग (२६ अगष्ट १८३३) सामवानखद्ध विनाशकानी गुखाय् व४गु ख४। उवलय् व्रिटिश नजिउसीया सरुायक चिकित्सक अया४ नयालय् व्वनाव्वंद्ध क्याम्यवल (१८३३:७६७) या धायूकथं उगु गुखावं निगुलिं धनरुना ध्वस्त अगु ख४। गन वास्तविकगा अुथे

विसं १९९० स्वयां न्हःया धरहराया किपाया स्रोत : Perceval Landon, 1976, Nepal, Vol. 1. Reprint. Kathmandu: Ratna Pustak Bhandar, p. 89. (First Published 1928)

ज्यू। उगु गुखावं वागदनवानय् च्वंगु भीमसेन थायां दयकूगु धरहरा याःगुः झ्वःक दनावःगु खः (नेपाली, २०३७:१७७) गन ललितत्रिपुरसुन्दरीं लँहिंगिया नायसं दयकूगु धरहराया गुब्ज जक कुगुंवंगु खः (योगी नरहरिनाथ, २०१२: ८६)। उबलय् नेपाःया नायःयनस्वाया शक्तिकेन्द्रय् भीमसेन थापा न च्वनाच्वंगु खः। थःमस्यां दयकूगु धरहरा याःगुः झ्वःक दनावंसां भीमसेन थापा उकियात पुनर्निर्माण याकूगु खनमदु। विसं १८९६ श्रावण ८ गते भीमसेन थापा अस्महत्या यानाः सीधुंकाः उगु धरहराया रेखनावशेष नं धर्तीया गर्भय् विलीन जुयावन। अः उगु धरहराया अस्तित्व इतिहासया पानाय् जक सीमित जुइधुंकल। विसं १८८२ स ललितत्रिपुरासुन्दरीं दयकूगु धरहरा १५ तँगक दनाच्वन। दथुइ छकः हेसं १८७६ स मलखं कयाः जागि ज्वलय् हेसं १८६९ स जीर्णोद्धार याःगु खः (नाहर, १८११ : १३)।

विसं १९९० माघ २ गते (१३ जनवरी १९३४) या गःगुखावं लँहिंगिहे च्वंगु

ललितत्रिपुरसुन्दरीं दय्कूगु धरहरा दनावन। धरहरा दंवलय् कःगिं सिमा हाय्थें बिनिवायावंगु व ग्वःहय् वय्थें धू ब्वःगु खः (राधा, १९९२:१२)। दनावःगु अःया व वज्रया कूचा यःखालं छकू ह यिहांमवंस हूक्क यःखाःदुने उक लाःगु खः (योगी नरहरिनाथ, २०१३:८१ व राधा, १९९२:१२)। भुखायं त्यंदूगु लिपाँया ध्वःन मगु तल्ला तनाः तत्कालीन प्रधानमन्त्री जुद्धशमशेरं वि.सं. १९९२ सालय् जीर्णोद्धार याःगु खः। धरहराया लुखाहुसय् जीर्णोद्धारया ताम्रपत्र तयातःगु थुकथं दु -

१) संवत् १८८२ साल, चैत्र सुदी रोज ४ मा श्रीश्रीश्रीमल्ललित

२) त्रिपुरसुन्दरी देवी बाट बनाएको वझका या धरहरा विक्रम सं

३) गत १९९० साल माघ २ गते (माघकृष्ण ३०) सोमवारका दी

४) ठूलो भूकम्पले ढल्की बिग्री २ तलासम्म पुराना बाँकी रहे

५) कामा अरु तला उठाएको विक्रम संवत १९९२ सालमा

६) जीर्णोद्धार गरी बक्सिया।

शुभम् ।।

(भवानी व मयिं, २०१९ : ८९)

देवमाला वंशावलीइ क्वाया ९ तँ दूगु धरहरा भुखायं दंवलय् क्वय्या ४ तँ उक त्यंदय्क दूगु व जुद्धशमशेरं त्यंदूगु ४ तँमध्ये नं छतँ थूनाः क्वाया गथे खः अथे हे ९ तँ यानाः जीर्णोद्धार यानातःगु थ्व ब्वयातःगु दु (योगी नरहरिनाथ, २०१३ : ८१)। तर भुखाय् ब्वय्ङ्कः कयातःगु किपाय् धरहरा ११ तँ दूगु प्रष्ट सीदु। जुद्धशमशेरं जीर्णोद्धार याःवलय् ९ तँजक यानातःगु खः। अभिलेखय् भुखाय् ब्वय्धूंकाः धरहरा दनाः २ तँजक त्यंदूगु धकाः ब्वयातःगु दुसा देवमाला वंशावलीइ थ्वतँ त्यंदूगु धकाः ब्वयातःगु दु। भुखाय् ब्वय्धूंकाः कयातःगु किपाय् ४ तँ हे त्यंदनिगु प्रष्ट सीदु।

थुकथं अभिलेख अध्ययन याय्वलय् भीमसेन थापा दय्कूगु व ललितत्रिपुरसुन्दरीं दय्कूगु निगू धरहरा खनेदःवइ। निगुलिं धरहरा भीमसेन थापा प्रधानमन्त्री जुयाच्वंवलय् हे दय्कूगु खःसां भीमसेन थापाया नामं दय्कूगु धरहरा विसं १८९० या भुखाय् लानाः दनावनधूंकाः पुनर्निर्माण मजुल। थौंकन्हय् लौहँकिइ च्वंगु धरहरा भीमसेन थापाया नामं दय्कूगु मखु, ललितत्रिपुरसुन्दरीया नामं दय्कूगु खः। अथे जूसां उकियात भीमसेन थापां दय्कूगु धकाः प्रचारप्रसार यानातःगु दु। थ्वयात पुनर्विचार याय्माःगु अवस्था वःगु दु।

सिधंसा

गवानी, नामजी व मयिं (स, वि.सं. २०१९, शुरिलख-संग्रह (न्हापौं राग)। काठमाडौं : संशोधन मण्डल।

गवानी, नामजी व मयिं (सं.), वि.सं. २०२०, शुरिलख-संग्रह (बाङ्गौं राग)। काठमाडौं : संशोधन मण्डल।

नयाली, विक्रनञ्जन, वि.सं. २०३७, जननल रीमसन थाया व गकालीन नयाल। स्वंगूगु संस्कनध। काठमाडौं : नव पुस्तक रण्डान।

योगी ननहरिनाथ, वि.सं. २०१२, 'नयाल धनहनाका शुरिलख', इतिहास प्रकाश, १: ८६।

योगी ननहरिनाथ (सं.), वि.सं. २०१३, दवमाला वंशावली। काठमाडौं: श्रीयीनमहन्द्र जियानाथ योगिनाज।

नाधा, व्रहमशमसेन जङ्गवहादुन, वि.सं. १९९२, नयालका महाभूकम्प (१९९० साल)। निगूगु संस्कनध। काठमाडौं: व्रह्मशमसेन जङ्गवहादुन नाधा।

शर्मी, जगदीशचन्द्र, विसं २०३७, शाहकालीन कला व वास्तुकला। निगूगु संस्कनध। ललितपुन : साभा प्रकाशन।

वज्राचार्य, गौतमवज्र, विसं २०३३, हनुमानढोका नाजदनवान। काठमाडौं : नयाल व एशियाली अध्ययन संस्थान।

वज्राचार्य, धनवज्र (सं), विसं २०१९, पण्डित सुन्दरानन्दविनचित त्रिनत्न-सौन्दर्य-गाथा। काठमाडौं : नयाल-सांस्कृतिक-परिषद।

Campbell, A., 1833, *'Account of the Earthquake at Kathmandu'*, The Journal of the Asiatic Sciety of Bengal, II: 56 - 67.

Wright, Daniel 9Ed.0, 1877, *History of Nepal*. Cambridge: At the University Press.

लुमन्ति दबू

Lumanti Daboo

लुमन्ति दबू

नयालिपि विशेषांक

दँ ४ न.सं. ११३७ ल्याः ७